

“KUZEY IRAK”TAN “IRAK KÜRDİSTANI”NA: ANKARA-ERBİL İLİŞKİLERİNDEKİ DÖNÜŞÜMÜN SİYASİ VE EKONOMİK TEMELLERİ*

Helin Sarı Ertem

GİRİŞ

Türkiye'nin bölgesel ve küresel etkinliğini arttırmaya dayalı, iddialı bir dış politika vizyonu ile gündeme gelen Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarının, görevde bulunduğu 10 yılı aşkın süre içerisinde karşılaştığı en büyük zorluk “Arap Baharı” süreci olmuştur. Bu süreç zarfında, Orta Doğu coğrafyasında hızla yayılan halk ayaklanmaları, Tunus ve Libya'da onlarca yıllık diktatörlüklere son verirken, Suriye'de iktidar yanlı güçlerin yoğun direnişiyle bir iç savaşa dönüşmüş; Mısır'daysa devrim karşıtı, kanlı bir askeri darbe ile bastırılmaya çalışılmıştır. Her biri ayrı ayrı inceleme konusu olan tüm bu gelişmeler, bir bölge ülkesi olan Türkiye'yi de yakından etkilemiş; 2000'li yıllarda komşularla olan sorunları çözme yolunda hızlı bir ivme yakalayan Ankara'nın önüne hiç beklemediği yeni engeller çıkarmıştır. En büyüklerinden birini Suriye iç savaşının oluşturduğu bu engeller, Adalet ve Kalkınma Partisi dönemi Türk dış politikasının hedefleri ve bu hedeflerin ulaşılabilirliği meselesini ülke içinde ve dışında en çok tartışılan konulardan biri haline getirmiştir. Orta Doğu'nun sürprizlerle dolu yapısı nedeniyle, bir başarı ve başarısızlık durumundan söz etmek için henüz erken olsa da,

* Bu makale TÜBİTAK 1001 Projesi (Proje No: 112K172) desteğiyle hazırlanmıştır.
Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü.

Türk dış politikasının 2000'li yıllarda göreceli olarak en olumlu sonuçları elde ettiği bölge "Irak Kürdistanı"¹ olmuştur.

Irak Kürdistanı ya da Türkiye'deki yerleşik söylemi ile "Kuzey Irak", Adalet ve Kalkınma Partisi döneminde geliştirilen yeni ve iddialı dış politika vizyonunun en somut şekilde pratiğe döküldüğü yerdir. Siyasi ve ekonomik nedenlerle, yüzölçümüyle karşılaştırılmayacak bir değere sahip olan bu kara parçası, Türkiye'nin, "Arap Baharı" ile dramatik iniş çıkışlar yaşayan bölgesel nüfuz çabalarında adeta sağlam bir çapa vazifesi görmektedir. Ancak Türkiye'nin Irak Kürdistanı ile kurduğu ve temelde PKK ile mücadele ve enerji odaklı gelişen yakınlık, vadettiği büyük fırsatlar kadar, çeşitli risk alanlarını da içinde barındırmaktadır. Bu risk alanlarının en büyüğü Türkiye'nin bölgeyle yaşadığı yakınlaşmanın kalıcı bir devlet politikası olup olmadığı² konusu ve Irak Kürdistanı ile yapılan petrol anlaşmalarının geleceği meselesidir. Elbette PKK ile devam eden barış görüşmeleri de, hızla bölgeselleşen "Kürt Sorunu" ve örgütün Irak'ın kuzeyinde devam eden güçlü yapılanması nedeniyle, önemli bir risk alanı daha teşkil etmektedir.

Burada unutulmaması gereken bir başka nokta da, Irak Kürdistanı ile yaşanan olumlu gelişmelerin, Orta Doğu'nun ve dünyanın en etkili aktörü sayılan ABD'nin yakın desteği ile gerçekleşmiş olmasıdır. Bu nedenle Washington'un konuyla ilgili tavrında yaşanabilecek bir farklılaşma, iki taraf arasındaki söz konusu yakınlaşmanın geleceğini etkileyecek faktörler arasındadır. Zira, Türkiye'nin Orta Doğu'da gerçekleştirmek istediği her

¹ Söz konusu tınak işaretleri, artık neredeyse tüm dünyaca kabul görmüş olan bu bölge isminin, Türkiye'deki resmi söylem içinde henüz yaygın olarak yer edinmemiş olmasına, hatta kimi çevrelere hâlâ bir suç unsuru olarak kabul edilmesine dikkat çekmek amacıyla koyulmuştur. Ancak bilindiği üzere, bölge Irak federal anayasasında "Kürdistan Bölgesel Yönetimi" (KBY) olarak geçmektedir ve uluslararası düzeyde de resmen, özerk, federal bir bölge olarak tanınmaktadır. "Kuzey Irak" kavramı bölgenin mevcut kimliği ve siyasi yapısını yansıtmada yetersiz kalmaktadır.

² 20 Şubat 2014 tarihinde Erbil'de, Türkiye Dışişleri Bakanlığı, Stratejik Araştırmalar Merkezi (SAM) ve Selahaddin Üniversitesi işbirliğinde gerçekleştirdiğimiz çalıştayda, Iraklı Kürt katılımcıların, cevabını en çok merak ettiği sorulardan biri Türkiye'nin uyguladığı mevcut siyasetin "ne derece kalıcı olduğu", bunun sadece bir "Erdoğan siyaseti" olup olmadığı yönündeydi. Çalıştay detayları için bkz. http://www.orsam.org.tr/tr/tUploads/Etkinlikler/Dosyalar/2014320_etkinlik2samselahaddin.pdf; Benzer bir soru, Irak Kürdistanı'nda, 4-5 Mart 2014 tarihinde gerçekleştirilen Süleymaniye Forumu'nda, Türkiye'nin Irak eski Büyükelçisi Murat Özçelik'e de yöneltilti. Özçelik, Türkiye'nin, Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi ile ilişkileri geliştirmeye dayalı siyasetinin, iktidara kim gelirse gelsin değişmeyeceğini, bunun bir devlet siyaseti olduğunu belirtti. Bkz. 2014 Süleymaniye Forum Raporu, s. 78. http://auis.edu.tr/sites/default/files/Sulaimani%20preceding%20for%20email.pdf?utm_campaign=Spring%20Newsletter&utm_medium=email&utm_source=newsletter&utm_content=here

olumlu sonuçları

ile "Kuzey Irak",
iddialı dış politi-
dır. Siyasi ve ekono-
bir değere sahip
amatik iniş çıkışlar
vazifesi görmek-
temelde PKK ile
fırsatlar kadar,
alanlarının en bü-
bir devlet politika-
petrol anlaşmaları-
görüşmeleri de,
kuzeyinde devam
daha teşkil etmek-

Irak Kürdistanı ile
en etkili aktörü
dır. Bu nedenle
arkılılaşma, iki ta-
kileyecek faktörler
irmek istediği her

iş olan bu bölge ismi-
olmasına, hatta kimi
amaçlarıyla koyulmuştur.
gesel Yönetimi" (KBY)
bir bölge olarak tanı-
nısını yansıtmada yeter-

k Araştırmalar Merkezi
stayda. Iraklı Kürt katı-
guladığı mevcut siyase-
olmadığı yönündeydi.
iş Etkinlikler Dosyalar
nda, 4-5 Mart 2014 ta-
eski Büyükelçisi Murat
Yönetimi ile ilişkileri ge-
nün, bunun bir devlet siya-
http://auis.edu.iq/si-
mpaign-Spring%20
ent=here

açılım, ABD'den ya da diğer küresel aktörlerden benzer bir destek görme-
mekte; bu da iktidarın, örneğin Suriye'de Esad rejiminden kurtulmak ya da
Filistin-İsrail sorununda arabulucu rolü oynamak gibi, bazı bölgesel hedef-
lerini sekteye uğratmaktadır. Sonuçta, orta ölçekli bir güç sayılan Türki-
ye'nin bölgesel hedeflerini, büyük ölçekli, küresel güçlerden bağımsız bir
şekilde uygulamaya sokabilmesi pek mümkün değildir. Türkiye'nin bölge
siyasetinde attığı adımlar, ABD gibi küresel oyuncuların çıkarları ile uyum-
lu olduğu sürece daha somut ve başarılı sonuçlar getirmekte; çıkarlar çatış-
tığı oranda ise Türkiye, mevcut dış politika hedeflerinde yalnızlığa
mahkûm edilmektedir. Türkiye'nin, Suriye'de Esad karşıtı muhaliflerden
yana güçlü bir tavır alırken ya da Mısır'da Müslüman Kardeşler iktidarına
son veren askeri darbeyi şiddetle kıırken, küresel aktörler tarafından için-
de bırakıldığı yalnızlık ve dışlanmışlık hali bu duruma iyi bir örnektir.

Tüm bu nedenlerle, Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi (IKBY) ile ilişki-
lerde yaşanan şaşkırtıcı ve hızlı dönüşüm, Orta Doğu'daki mevcut sorunlu
atmosferden ve "Büyük Güçler" arası rekabetten mümkün olduğunca az et-
kilenmek adına ayrı bir özen gerektirmektedir. IKBY ile yakınlaşma Türki-
ye'nin son 10 yılda büyük bir özenle, adeta ilmek ilmek dokuduğu bir siya-
setin ürünüdür ve taraflara, güvenlik, ticaret ve enerji alanlarında büyük
avantajlar sağlamıştır.

Söz konusu yakınlaşma, konstrüktivist (inşacı) yaklaşımla örtüşecek
şekilde, uluslararası sistemde dost/düşman, tehdit/çıkarcı tanımlarının ne-
denli değişken olabildiğini, nasıl yeniden kurgulanıp, inşa edilebildiklerini
gözler önüne sermesi itibarıyla de özgün bir örnek teşkil etmektedir.³ Zira,
Türkiye'nin "düşman Kuzey Irak"tan, "dost (hatta kardeş) Irak Kürdistanı"
na evrilen söylem ve eylemleri, Türk dış politikası karar alıcıları nezdin-
de önemli bir algı değişikliği yaşandığının ve yine bu karar alıcıların Türki-
ye'nin ve bölgenin geleceğine dair tahayyüllerinin oldukça farklılaştığının
işaretidir. Ancak tüm bu değişim ve farklılaşmanın salt idealist saiklerle
gerçekleştirildiğini iddia etmek mümkün değildir. Çünkü Türkiye'nin "Ku-
zey Irak açılımı", idealist ve realist dış politika anlayışlarının mükemmel bir
kombinasyonunu sağladığı için, bugün bir başarı öyküsü olarak anılmakta-
dır. Diğer bir deyişle bu açılım, tarafların "değerler ve çıkarlar arasındaki

³ Bkz. Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics*, Cambridge: Cambridge University Press, 1999; Henry Nau, *At Home Abroad: Identity and Power in American Foreign Policy*, Ithaca, London: Cornell University Press, 2002; Ted Hopf, *Social Construction of International Politics: Identities and Foreign Policies, Moscow, 1955 and 1999*, Ithaca, London: Cornell University Press, 2002 ve Yücel Bozdağlıoğlu, *Turkish Foreign Policy and Turkish Identity: A Constructivist Approach*, New York, London: Routledge, 2003.

dengeyi" en iyi şekilde sağlayabilmelerine imkân verdiği için başarılı olmuştur. Çeşitli sürprizlere açık olmakla beraber, Ankara-Erbil yakınlaşmasının yakın bir gelecekte bozulması beklenmemelidir, çünkü mevcut şartlar altında bu yakınlaşma her iki tarafın ve ayrıca büyük güç ABD'nin çıkarıdır.

Dönüşen Ankara-Erbil ilişkileri, Türk dış politikasının hem değer odaklı, idealist bir boyut hem de realist bir yaklaşım içerdiğini göstermiştir. Ankara, Erbil ile yakınlaşarak, bir yandan, tıpkı kendi Kürtleri gibi, yıllarca ötekileştirdiği ve güvenlik tehdidi saydığı Irak Kürtlerini eşit bir muhatap olarak kabul etmiş ve bununla senkronize bir şekilde kendi Kürt sorununu barışçıl ve demokratik yollarla çözme çabası içine girmiş, diğer yandan da söz konusu bölgenin, ekonomik/stratejik imkânlarından yararlanmışır. Hatta bu realist yaklaşım, değişen sistemik/bölgesel dengelerin etkisiyle, yukarıda bahsi geçen idealist saiklerin geliştirilip, uygulanmasını adeta bir "zorunluluk" haline getirmiştir. Bu nedenle Ankara-Erbil yakınlaşması idealist olduğu kadar, realist bir gözle de okunmalıdır.

Bu çalışma öncelikle, Türkiye'nin IKBY ile son yıllarda inşa ettiği görece başarılı ilişkisinin siyasi ve ekonomik nedenlerine odaklanmaktadır. Ancak Ankara-Erbil yakınlaşması, 21. yüzyılın getirdiği sistemik, bölgesel ve yerel gelişmelerle yakından ilgili olduğundan, çalışma ilk önce Türkiye'nin Irak Kürdistanı'na bakışında yaşanan algı değişikliğinin alt yapısını hazırlayan çeşitli iç ve dış koşullara değinecek ve bunu tarihsel bir perspektif eşliğinde gerçekleştirecektir. Ankara'nın Erbil ile 1980'li yıllardan itibaren kurmaya başladığı ilk diplomatik temaslara ve bu temaların önündeki çeşitli direnç noktalarına da değinecek olan çalışma, akabinde Ankara ve Erbil arasında değerler ve ortak çıkarların dengelenmesi temelinde oluşan karşılıklı güven inşası sürecini ele alacaktır. Söz konusu ortak çıkarlar arasında PKK'nın silahlı mücadeleden vazgeçmesi, Türkiye'nin demokratik reformlarla Kürt sorununa barışçıl yollardan bir çözüm bulması ve bu sayede bölgesel istikrarın güçlenmesinin yanı sıra ekonomik işbirliğinin artırılması da sayılabilir. Çalışma ticaret ve enerji alanlarında artan işbirliği imkânlarına detaylıca değinecektir.

Çalışmada Ankara-Erbil yakınlaşmasının önündeki temel risk faktörleri de ele alınacaktır. Bu risk faktörlerinin başında Türkiye'de devam eden barış süreci ile Arap Baharı ve Suriye iç savaşının etkisiyle, giderek bölgeselleşmekte olan Kürt sorunu gelmektedir. Yakınlaşmanın önündeki bir başka büyük risk faktörü de şu anda adeta dondurulmuş olan, ancak nihai olarak çözülmediği sürece Ankara-Erbil ilişkilerini zedeleme potansiyeli taşıyan Iraklı Türkmenler ve Kerkük'ün statüsü meselesidir. Makale önde gelen bu

risk faktörlerini, Ankara-Erbil ilişkileri üzerinde yaratabilecekleri olumsuz etkiler bağlamında inceleyecek ve tüm bu faktörlerin ışığında, ilişkilerin bugününü ve geleceğini değerlendirmeye çalışacaktır.

"DÜŞMAN KUZAY IRAK" TAN "DOST IRAK KÜRDİSTANI" ALGISINA GEÇİŞİN İÇ VE DIŞ KOŞULLARI

Ted Hopf, "Uluslararası İlişkiler Teorisinde Konstrüktivizmin Vaadi" adlı eserinde, kimliklerin dikkate alınmadığı bir dünyanın kaostan ibaret olacağına dikkat çekmektedir; çünkü kimlikler devletler arasında algılanan belirsizlik halini azaltıcı bir etki göstermektedir.⁴ Hopf'un da aralarında olduğu Konstrüktivistler (diğer bir deyişle İnşacılar), cinsiyet, etnisite, ırk, din, tarih ve kültür tarafından şekillendirilen kimliğin, tıpkı bireylerin olduğu gibi, devletlerin de stratejilerini belirlemelerini ve diğer devletlerin olası eylemlerini önceden kestirebilmelerini sağladığını ileri sürer.⁵ Buna göre, bireyler gibi, devletlerin de kimlikleri ve eylemleri arasında yakın bir ilişki vardır ve tıpkı kimlikler gibi, tehdit ve çıkar algıları da değişime açıktır.

Siyasi meselelerin tahlilinde psikolojik faktörler uzunca bir süredir kullanılmaktadır ve karar alıcıların söylem ve eylemlerine etki eden faktörler arasında psikolojik temelleri olan "algıların" önemli bir yer tuttuğu düşünülmektedir. Zira algılar, karar alıcıların, onlar vasıtasıyla, etraflarındaki [sözde] gerçekliği görüp, yorumladıkları bir çeşit prizmadır.⁶ Algılara karar vericinin kişiliği, inançları, tecrübeleri ve uzmanlığı kadar, sahip olunan bilginin nasıl elde edildiği ve yorumlandığı da etki etmektedir.⁷ Kimlikler gibi, algılar da zaman içinde değişir; değişen algılar ise yerleşik inançların bozulup, yerine yenilerinin inşa edildiği bir değişim süreci başlatır. Elbette, ezber bozucu bu yeniden inşa süreci, beraberinde çeşitli sıkıntılar da getirecektir.

⁴ Ted Hopf, "The Promise of Constructivism in International Relations Theory", *International Security*, Cilt 23, Sayı 1, Yaz 1998, s. 174-175.

⁵ Devlet kimlikleri aslında, karar alıcıların kendi kimlikleriyle ilgili algılarının bir yansımasıdır. Bu nedenle de karar alıcılar temsil ettikleri devlet adına karar verirken, sahip oldukları dünya görüşü (weltanschauung) oldukça etkili olmaktadır. Detaylar için bkz. Yusuf Yerkeç, "Identity in International Relations: Turkey's Proactive Middle Eastern Policy since 2002", *Global Affairs*, Sayı 21, Temmuz-Ağustos 2010, <http://www.globalaffairs.es/en/identity-in-international-relations-turkeys-proactive-middle-eastern-policy-since-2002/>

⁶ Ertan Efeçil, *Dış Politika Analizi Ders Notları*, İstanbul: Nobel Yayınları, 2012, s. 235.

⁷ *İbid.*, s. 235.